

Cvetko
Zagorski

Poglavje iz »Prebujanj«

(Odlomki iz daljšega teksta)

*... resnica je več kot
usmiljenje...*

Iz »Detinstva« M. Gorkega

INTROITUS

Vse je res, kar piše v tistih pričevanjih: posmrtno življenje jè. Je pa moja izkušnja v nečem vendarle različna od izkušenj in pričevanj, ki jih je objavil v dveh knjigah pri Rowohltu dr. med. Raymond A. Moody pod naslovom »Premislek o življenju po smrti«. Moody in za njim njegov sin pa še nekateri drugi psihiatri in teologi nas seznanjajo s tem, kakšna blaženstva so doživljali »klinično mrtvi« ljudje in kako niso bili nič kaj hvaležni zdravnikom, ki so jih vrnili v tostransko življenje, pa kako se od takrat nič več ne bojijo smrti, saj vedo, da bojo po telesni smrti svoje življenje nadaljevali, le da brez nadlog, v samem blaženstvu.

Moja končna izkušnja z onstranskim življenjem je namreč taka, da se za začetnimi blaženstvi in čudovitimi razkritji nadaljuje življenje, kakršno smo začeli na tem svetu, s prav takimi sorodniki, prijatelji, tovariši, sosedi, šefi in z vso ostalo družbo, ki se nam je ob vstopu v Onstranstvo prikazala v tako ljubeznivih podobah, brez vsakršnih nakaz, podobno, kot se kaže svet nedolžnemu otroku, preden ga bridke izkušnje ne pouče o resničnosti. Zato si po vrsti reanimacij, med katerimi se je zadnja v slavo sodobni medicini in njenim izvajalcem vendarle posrečila, prav nič ne želim ponovne vrnitve o Onstranstvo, kjer bi moral na vekomaj veke vse dni preživljati med istimi obrazi kot v tostranskem življenju. Pogledal sem onkraj, videl in zvedel, kar sem želel, rad ustrezem tudi dr. med. Raymondu A. Moodyju in napišem za njegove študijske namene to pričevanje — česa več pa mi ni treba.

Še sem slišal zdravnika, kako je ugotovil mojo smrt, nakar je z reanimacijsko skupino molče odšel iz dvorane, mene pa brez slovesa pustil ležati na operacijski mizi, kakor vse druge predmete ob mizi, le da je prepustil mene kemičnemu procesu odmiranja in gnitja, medtem ko bo instrumentarka orodje skrbno očedila in pripravila za nadaljnjo uporabo. Takrat se me je polotil neznansko mučen občutek, da je med menoj in svetom pretrgana

sleherne možnost stika, da sem dokončno osamljen in do kraja nemočen, da bi zase lahko še karkoli postoril.

Nato se je znenada, kot nasprotje najbolj mučnim trenutkom, zgodilo tisto, kar je podrobno in ponovno potrjeno v omenjenih pričevanjih: medtem ko je splahnelo telesno in duševno trpljenje, sem se med čudovito (seveda klasično) glasbo brez teže dvignil z ležišča in ko sem bil že tik pod stropom in sem pogledal navzdol — kaj sem zagledal tam spodaj? Za hip me je prešinilo, da sem vendar to jaz sam, vendar sem se brž spomnil omenjenih pričevanj in se ovedel svojega novega, še neizkušenega stanja, v katerem tisto tam spodaj nisem bil več jaz, ampak je bila samo še lupina mojega jaza — toliko in toliko odstotkov vode, dušika itd. (prah si in v prah se povrneš), klinično kadaver — kajti moje pravo bistvo je odrešeno, brez specifične teže plava v prostoru in od vseh strani se mu smehljaje približujejo in ga med zvoki fanfar skozi razmikajoči se strop pozdravljajo angelska bitja in med njimi ljubi obrazi sorodnikov in prijateljev in tovarišev in sosedov in šefov in urednikov in sploh vsega že onstranskega človeštva, ki se mu od trenutka do trenutka pridružujejo nove odrešene trume, medtem ko je iz nedosežne Daljave vse osvetljevala neznansko svetla Luč (ne atomsko ne sončno sevanje ne bi vzdržalo primerjave z njo), ki pa je bila ob vsej svoji vseobsežnosti in vsemogočnosti vendarle blaga kot Večna Ljubzen.

Tako sem se po zaslugi neznanca, ki me je bil tako dolgo zasledoval po nočnih cestah, dokler me ni ujel in podrl, zlil z Večnostjo, kjer ni več nobenih včeraj, danes in jutri, ampak — tako se mi je sprva zdelo — eno samo nenehno blaženo življenje. In vendar sem ostal hkrati tudi še individuum, le da brez sleherne nakaze ali kakor pravi Pismo: da celo hromi shodijo, slepi sprevidijo, glušci spet slišijo, neumni postanejo pametni, hudobni plemeniti itd. Vsa čutila (ki jih v Večnosti seveda sploh ne potrebujemo, samo mi ubogi Zemljani si pomagamo s takim besedjem) so tako popolna, da zaznavajo prav vse, karkoli se še naprej dogaja bodisi v operacijski dvorani bodisi kjerkoli in kadarkoli na svetu.

Strežnika v belih haljah, popackanih z živo rdečimi in z zamolklo rdečimi in rjavimi madeži, eden čokat kot boksarski šampion, drugi preklast, oba pa naveličanih in brezbriznih obrazov, sta lenih korakov pririnila skozi vrata voziček, ga ustavila ob operacijski mizi in se postavila eden k nogam, drugi h glavi mojega trupla, da bi ga prevalila in odpeljala, kamor spada.

Prav takrat je stopila v dvorano še instrumentarka, vitka deklica dvajsetih, ki sem jo spoznal že med reanimacijo in je obenem s skupino malo prej odšla iz dvorane. Ne da bi se ozrla po meni, je začela pospravljati bleščeče se orodje z mizice zraven mojega kadavra. Samo malo še, pa bi se mu sklonila nad čelo: kar zasmilil se mi je, kadaver kadavrasti, slep za ovalno lepoto rožnatega obraza z mandljevimimi očmi in ljubko pozornostno našobljenimi usteci. Ampak — o ti kadaver kadavrasti, skozi njegove zaprte sive veke je šinila vanj, prav do srca, ki ga prej ni zmogla oživiti medicina, zemeljska Luč, in zasenčila je Luč, ki je sijala name od Onkraj. In ta zemeljska luč je bila tako oživljajoča, da je truplo nalahno odprlo desno

veko in se skoz ozko režo zastrmelo v globoki izrez halje, ki se ji je odpel vrhnji gumb, pogled je zdrknil po mlečno belem grebenčku v toplo gredo med dvema mlečnima, voljnima gričkoma v embalaži svilastega, rožnatega modrčka — in se tam ustavil.

Združenega že z Večnostjo, me je prešinila strahovita bolečina, kot udarec z električnim bičem: bo mar kadaver spet oživel in se bom moral vrniti vanj, v to pomanjkljivo, na vseh koncih okrnjeno lupino življenja? Je mar zemeljska Luč, ki je zdramila kadaver iz njegovega naravnega kemičnega stanja predmetnosti, močnejša od večne Luči, ki me je bila obsijala, ko sem se ločil od svoje telesne lupine? Mar zmore biologija tekmovati z Bogom? Je mar biologija sama Bog?

Instrumentarko je zmotil premik veke in se je zastrmela v kadavrov voščeni obraz. Veka je ostala za spoznanje razprta in skozi jo je iz grudice celic možganske skorje še naprej sijal v toplo gredico kot svilena nitka tenak žarek. Instrumentarka, komaj izvaljena iz srednje medicinske šole in še polna ljubezenskih romanov, je bila prepričana, da ji je kadaver pomežiknil, čeprav, jasno, noben kadaver nikoli več ne more pomežikniti nobeni mladi instrumentarki. Dvignila je svojo nežno, belo roko, ki ji je svetlo modri rokav zdrknil čez komolec, in ustavila možarkarja pri njunem opravku. Hitrih, drobčenih korakov je stekla iz dvorane in se čez nekaj minut spet vrnila z vso reanimacijsko skupino, z zdravnikom na čelu.

In spet se je začelo tisto rahlo šepetajoče, žvenketajoče, puhajoče početje, ki naj zadrži dušo v telesu, v mojem primeru: vrne dušo v kadaver. Odpirali so mu žile, tlačili vanje cevi, ga zabadali z iglami, mu napihovali pljuča. Lučke različnih barv so se prižigale in ugašale, mehovi so puhali, ure tiktakale, kazalci poskakovali, linije na zaslonih se krivile... Kakšne muke! Kakšni strahovi! Kristus na križu ni mogel bolj trpeti. Najraje bi jim rekel: pustite me tam, kamor sem tako srečno prijadral! Pustite dušo Večnosti, kadaver zemlji, kakor je sojeno od vekomaj! Oni pa ne in ne! Gredo se oživljevalce, s tako imenovano znanostjo hočejo zmagati Večnost, trmasti borivci s Smrtjo hočejo s silo, z zvijačami, s kemijo in fiziko, s parapsihologijo in vrag vedi s čim spet stlačiti mojo dušo v prisilni jopič življenja.

Pa se jim ne posreči, kajti trdno sem se odločil, da se ne bom več pustil posiljevati, dovolj je bilo tega že v mojem prvem življenju. In tako me je zdravnik, že od vsega začetka skeptičen starejši primarij, prepoten in nejevoljen, ponovno razglasil za klinično mrtvega — in medtem poplačal instrumentarkino vnemo s karajočim pogledom — nakar je moštvo, zdaj do kraja izčrpano, spet tiho odšlo iz dvorane in prepustilo delovni prostor strežnikoma, ki sta z vozičkom še čakala pred vrati.

In spet sem prost vseh bioloških vezi zaplaval pod zelenkasto prepleškani strop, iznad obločnic, kjer so me z mahanjem perutnic spet veselo pozdravljali prejšnji angelci in vsi številni pokojni sorodniki, prijatelji, tovariši in še trume ljubeznivih znancev in neznancev, vsi nestrpni v pričakovanju, ali se mi bo posrečilo vrniti se ali ne. Ob zvokih fanfar me je iz neskončne daljave spet obsijala Luč in obšel me je nadzemski, vzvišeni občutek, kakršen obide človeka na Zemlji prav izjemoma: da zazna v sebi

skrivnostni notranji tok, ki združuje v sebi preteklost, sedanost in bodočnost, obenem pa se čuti del vsega, kar je kdaj obstajalo, obstaja in bo obstajalo skozi vse premembe, rojevanja, umiranja in znova rojevanja, in vendar je v bistvu vse enotno in celovito. Ta občutek pa zdaj ni minil, zdelo se mi je, da je prešel v STANJE, ki je bilo VEDNOST in mu pravijo nekateri tudi MILOST, drugi spet najgloblja človekova ZAVEST — vsi ti pojmi in vsa merila: daljava, neskončnost in druga pa so kajpak le pomagala, ki se še zdaleč ne morejo približati bistvu — in v tem STANJU mi je bila dana razbremenitev vseh razdvojenosti in dvomov, ki so me grizli za življenje: dano mi je bilo, da sem lahko pogledal v vsakršno dušo, vsaki usodi odkril korenine, spregledal vsakršne strasti, najbolj skrite nakane in najvzvišenejša hotenja, kakršna zapletajo ljudi v razmerja, ki so njim samim v svojih posledicah nedoumljiva in pripeljejo človeka zmeraj na kraj, kamor ni nameraval, ker pač nikoli ne zmore predvideti vsega, kar mu bo prišlo na pot — še črnega mačka ne. Kakor pravi stara ljudska modrost: človek obrača, Bog obrne.

SPOMIN NA OČETA

Zdaj šele sem prav doumel in začel spoštovati očetovo smrt. Breme v zvezi s spominom na očeta, ki me je od vseh bremen zadnja leta še najbolj tiščalo in klicalo po razrešitvi, pa mu nisem zmožal določiti ne obsega ne pomena, kaj šele, da bi ga lahko preložil, mi je postalo lažje šele potem, ko sem med svojo »klinično smrtjo«, se pravi v stanju VEDNOSTI, MILOSTI ali ZAVESTI (vse te tuje pojme še najnatančneje obsežem z lastno oznako PREBUJANJA), podoživel njegovo smrt, in ko mi je bilo v nadaljnjih stanjih dano, da razpletem ves klobčič življenja, v katerega so se zvozlali ljudje, s katerimi sem bil prav tako ujet v ta klobčič — ne da bi se kdorkoli izmed tako zavozlanih zmožal razvozlati in se rešiti nevidnih vezi: zgrabil je kvečjemu kak napačen konec, v slepi veri, da bo klobčič razmotal, v resnici pa se je kot muha v pajčevino le še bolj vanj zamotal.

Oče je že dolgo bolehal za notranjo golšo. Še iz otroških let se ga spominjam, kako je ponoči vstajal in kot sod brez dna pil vodo. Bolezen je tako napredovala, da je moral v bolnišnico in že je bil določen dan za operacijo. Spominjam se takratnih mučnih, tihih dni grozljivega pričakovanja, ki je viselo v zraku. Čutil sem ga, bil sem v njem, čeprav se ne oče ne mati z otroki o tem nista pogovarjala (sploh ne vem, da bi se kdaj pogovarjali o kakršnihkoli pomembnih zadevah) in očeta nisem obiskoval v bolnici. Vse sta reševala oče in mati sama, ne da bi bili otroci kakorkoli udeleženi pri tem, in tako je neko sončno dopoldne pripeljala mati očeta domov — bila je nasmejana, srečna, ker ga je rešila tvegane operacije; rešila predvsem záse, kot se mi je zjasnilo šele dosti pozneje. Ampak potem se je začelo očetu zdravje boljšati, pil je jodova zdravila, golša mu je plahnela (mogoče pa se le še bolj skrila), ni več toliko pil (poslej rajši vino kot vodo, vendar alkoholik ni bil) in živel s sicer bolnim srcem in razdražljivimi

živci še kar tri desetletja. Ampak ne srce ne živci niso bili njegova najhujša rana, vendar o tem pozneje. Zdravil se ni več, zdravnikov in tablet sploh ni maral, le kako leto pred smrtjo ga je tako stisnilo, da je za nekaj časa le odšel v bolnišnico, kjer so ga spravili na noge, poslej pa ni več iskal zdravniške pomoči, ki bi jo v resnici še kako potreboval. Takrat sem ga v bolnišnici obiskal in bil je neznansko vesel, kar ganjen, da se ga je spomnil sin, za katerega je v otroških letih veliko žrtvoval, pa sta se pozneje tako boleče razšla . . . Kolikokrat mi je prišlo pozneje na misel, da bi lahko oče še dolgo živel, če bi zanj kdo bolj poskrbel in če bi jemal ustrezna zdravila, in še delj, če ne bi bilo to prva leta po vojni, ampak v poznejših desetletjih, ko lahko medicina mnogim srčnim bolnikom ne le življenje podaljšuje, marveč jih tudi ohranja kot žive socialne organizme. In kolikokrat sem si želel, še za očetovega življenja, da bi se sam toliko unesel, da bi ga lahko povabil na dva deci, z njim prijateljsko pokramljal, mu privoščil dobro besedo in z njo kanček tolažbe in zavetja na stare dni . . . Pa saj kaj takega ne bi bilo mogoče ne takrat ne pozneje, niti ne zdaj, kajti za tako živo rano, kakršna je bila očetova, ni druge tolažbe razen tiste, ki jo najdeš v mukah spoznanja in priznanja sam v sebi — če le zmoreš in še utegneš.

Medtem ko je zadnje srečanje z očetom, raje bi ga imenoval le prizor, potekalo tako, da ga v svoji duši, v njenih najglobljih plasteh, nikakor ne morem imeti in ga nikoli ne bom priznal za zares zadnje srečanje, saj je bilo tako nedorečeno in nedokončano, v resnici nedozorelo, kot sem bil takrat nedorečen in nedozorel še jaz sam. To je mučen občutek, kakršnega ima kipar v slutnji, kaj bi lahko in kaj bi moral sklesati iz marmorne skale, ki jo je bil vzel iz zemeljske gmote; preganjata ga krivda in kesanje, da svojega dolga do sebe in do stvarstva ni poravnal, čeprav dobro ve, da kljub zdravim rokam tega ni mogel storiti, to pa zato ne, ker ni bil dozorel za dejanje in zato je bila v njegovi duši in v njegovih rokah nemoč.

Bilo je prostorno stanovanje v drugem nadstropju trinadstropne hiše ob Tramvajski cesti, po kateri je takrat, ob očetovi smrti, še škripal zelenec, ki je prav tam zavijal iz Vzhodnega predmestja v središče Mesta. Lastnik tega stanovanja kakor še treh stanovanj v hiši je bil nekdanji trgovec, ki si je bil hišo sezidal med vojno, v okupiranem in z žico obdanem mestu — in zame je skrivnost, kako si je prav on po vseh razlastitvah in častnih razsodiščih lahko obdržal toliko nepremičnin pa dobil še pokojnino. No, pa to je pri tej stvari postranska stvar — da pa je bil pravi kúnde, priča tudi to, da se je poskusila njegova žena zaradi njegovih pustolovščin zastрупiti, posrečilo pa se ji je le to, da je ostala za vse življenje slepa, on pa se je še naprej napetega trebuha, zvitega pogleda in čvrstih korakov ukvarjal z kdove kakšnimi posli in užival sladkosti življenja. V drugem nadstropju je torej še zdaj stanovanje (in v njem drugi ljudje, z boljšo ali slabšo srečo), ki obsega dolg hodnik, iz katerega vodijo v levem kotu prva vrata na stranišče, naslednja v kuhinjo in iz te še ena v kabinet, tretja vrata s hodnika v sobo, kjer je bila ob očetovi smrti zakonska spalnica, in četrta v sobo, kjer sta živelata moja mlajša sestra in njen prvi mož.

V postelji, bliže oknom, ki sta gledali čez cesto na vrsto prav tako visokih hiš, v molčeča okna na videz znanih, torej neznanih družin in ljudi, je že nekaj tednov ležal moj oče, ne da bi sploh še vstajal. Čeprav sem stanoval komaj nekaj sto metrov stran, sem le enkrat, dvakrat na teden skočil v drugo nadstropje te hiše, pa še to bolj zaradi izpolnjevanja dolžnosti kakor zaradi skrbi ali celo iz ljubezni do očeta. In gledal sem, da sem se čimprej spet pobral. Kratka oznaka takega obnašanja bi bila: že zdavnaj, v otroških letih so bile načete, če se sploh niso pretrgale, vse čustvene vezi. Tega ne pravim v opravičilo, niti ga ne potrebujem, takó je bilo in za to nisem bil prav nič kriv, kakor ni bil kriv niti oče, pa tudi mati ne ali kdo drug. Takó je bilo življenje zastavljeno, potekalo je z določenih izhodišč (v življenju ni tako kot na šahovnici, kjer so figure na obeh straneh postavljene v enakem redu, pa še tam so črne in bele), in menim, da so od tod naprej možnosti hudo pičle.

Pa tudi to je res, da ozračje medsebojnih odnosov, se pravi družinskih, ni bilo niti najmanj vabljivo, kaj šele tolažilno ali spodbudno. Mati je bila očeta že hudo naveličana. Dvomim, da ji je še kaj pomenil. Odslužil je, tako in drugače. Tam je ležal, dolg skoraj dva metra, suh kot polenovka, od njegove skladno oblikovane, lepe podolgovate glave je ostalo skorajda le še okostje — téme z redkimi, nepočesanimi, še zdaj kostanjevimi lasmi, visoko belo čelo, štrleče ličnice, zelo pravilen nos . . . kar je bilo še živega, so bile ustnice z bárvo rahlo rdeče pomaranče, predvsem pa oči, ki so stekleno svetle nekaj iskale po sobi, po stenah, po obrazih, žejne nečesa so po nečem hlepele.

»Vode!«

Je bila to voda? Je bila to res le voda?

Mater, ki sicer ni nikoli zahajala v družbo, v gledališče, kino ali na sprehode, je prav takrat zgrabilo, da je vse pogosteje odhajala zdoma. Sploh je postajala živahnejša, kot da se pomlaja. In očetu se je ob nekem takem materinem odhodu, ko se je neparfumirala in si nataknila na sivo glavo visok vijoličast klobuk, iz hropečih prsi izvil šepetajoč, onemogel vzdihljaj, bolj očitek ali še huje — pretnja: »Le čakaj, samo da ozdravim.«

Pa še sesti ni več mogel v postelji.

In vendar je mislil resno, o tem sem prepričan. Prav tako, kot je res, da se je vsa zadnja leta in prav gotovo še zadnje dni grizel zaradi prenizko odmerjene pokojnine. Tudi o tem sem prepričan, da je bil v resnici razvrščen v nižji pokojninski razred, kot je zaslužil, pa smo ostajali ravnodušni in gluhi za to njegovo veliko bolečino — saj bi mu težko kdo od nas pomagal, ko se je pa socialno zavarovanje sprevrglo iz uslužnostne ustanove, ob nakupičenem kapitalu, v milostnega darovalca . . . Lahko pa bi vsaj čutili z očetom, ne pa ga samo zavračali, včasih kdo celo posmehljivo.

Njegova mlajša hči Zvezdica, kakor je že dolga leta ni več ljubkovalno klical, pa niti s pravim krstnim imenom ne (ker je sploh ni več klical), se pravi moja mlajša sestra, se že dolgo ni več prikazala v njegovo sobo in sta se zadnjič videla v kuhinji, pa še to le bežno, ker sta se drug drugemu izmikala. Še pozdravljala se nista, niti pogledala! Pa kaj vse mu je pomenila

Zvezdica, ko je bila otrok, in še tudi pozneje. V nebo jo je povzdigoval, jo gledal kot izvoljenko, na rokah bi jo nosil skozi življenje. Zdaj pa je z najvišjo ceno plačeval svojo brezumno ljubezen (kot se brezurna ljubezen zmeraj plačuje), sam brezumno lačen ljubezni.

Ubogi moj oče!

Uboga moja sestra!

A njen prvi, tedanji mož se je obnašal povsem drugače: bil je zgovoren, rad se je šalil, posedal v kuhinji in pogledal celo kdaj v spalnico k tustu. Sprva sem mislil, da je to sproščen, dobrodušen človek, sčasoma pa sem se prepričal, da je samó tako površen in nezrel. Saj so ga zato, s prav tako opombo, odpustili iz vojske in se je potem zaposlil kot sekretar pri ustanovi, kjer je imel dovolj širok delokrog za vse mogoče neresnosti pa tudi za igrice z ljudmi (za kar je imel dobro zavarovan hrbet). Ampak za Zvezdico, ki je bila brez poklica in brez službe, je bil vendarle tombola. Pa še blestečo uniformo je nosil, ko sta se bila na tramvaju spoznala! In sploh je bil očarljiv svetlolas dečko — le kako je mogel poročiti starejše dekle, do amena zakompleksano, v enaki meri manjvrednostno kot večvrednostno, z docela nejasnimi pojmi o življenju in o čemerkoli, z gledano v neke svoje izredne kvalitete. No, poslej je hodila vsaj na trg in k mesarju in k peku in tudi kuhala je, skratka, razvijala se je v kar skrbno gospodinjino in pokazala nekaj talentov, le glede otrok je spuščala takele: »Jaz, da bi prala smrdljive plenice?« Kar stresla se je od gnusa . . .

To je bilo torej okolje, ki je obdajalo umirajočega očeta. Da, še eno hčer je imel. Nedo, starejšo, ki pa je živela v Dravskem mestu in je le redkokdaj prihajala na obisk. Živela je svoje življenje, prav nič rožnato, razvezana, vprežena v pisarniško in še honorarno delo, vsa v skrbeh za hčerko, ki je bila tačas njeno upanje in edina duševna opora . . .

Ko sem tisto dopoldne za nekaj kratkih minut skočil na obisk (da bi čimprej opravil in spet odhitel), sem pogledal najprej v kuhinjo. Mati, drobne postave — očetu ni segala niti do ramen, je nekaj brkljala po predalu, ki si ga je bila potegnila iz kuhinjske kredence na mizo. Vrgel sem pogled v ta predal — v njem je bilo brez reda nametanih čuda reči, stare razglednice, zamaški, sukanec . . . zazdel se mi je kot majhno smetišče, in kot mater sámo je tudi pohoštvo, kot vse to življenje, prekrivala neka rjavina, izpod katere je bilo še komaj opaziti, da so bili kredenca, nepogrnjena miza in stoli kdaj beli, stene pa svetlo modre z rožastimi vzorci.

V pozdrav sem pokimal. »Kako je očetu?« Mati je skomignila z rameni, kar je pomenilo: po starem. Spet sem pokimal in stopil po hodniku do sosednjih vrat. Tiho sem odprl in obstal na pragu. Ne le zato, ker mi je zimsko sonce, ki je lilo skozi šipe in scefrane nitkaste zavese v sobo, zastrlo pogled, marveč tudi zaradi mučnega občutka, da moram prestopiti mejo v svet, ki mi je docela tuj, nesprejemljiv, če ne stopaš vanj oborožen z vdanostjo in z ljubeznijo. Jaz pa sem bil praznih rok, praznega srca.

Samo bežno sem ustavil pogled na očetu v postelji, in da bi odložil trenutek srečanja, sem preletel sobo, ki se mi je zazdela prostorna in prazna kot nikoli prej; pusta kot naše družinsko življenje, od katerega sem se že

zmalega trgal in bil še zdaj na begu pred njim. Tridelne oblačilne omare iz mehkega lesa, orehasto prepleskane (kot je bilo prepleskano vse to življenje), ni mogla oživiti niti svetloba dneva, stala je tam ob desni steni kot nema priča nečesa zamujenega, nepopravljivega . . . Med omaro in med prav tako prepleskanima posteljama ob levi steni je bil širok prehod, kot kak hodnik. Odtrgal sem se s praga, pustil za seboj vrata odprta in stopil nekaj korakov po tem hodniku, do sredine sobe, med omaro in posteljama. S celim obrazom sem se obrnil proti očetu, brez misli, brez čustva, kakor v kakšnem pričakovanju. To je moralo trajati kar precej časa. Moje in očetovo čudno mirovanje je pretrgala mati, ki je vstopila, z obrazom kot ponavadi — z njega ne bi mogel razbrati ne žalosti ne zaskrbljenosti, sploh ničesar nenavadnega, ker se je pač že navadila očetove bolezni pa da leži nepremično v postelji, kašlja in kvečjemu kdaj kaj pogodrnja. Postala je na pragu, se obrnila in spet odšla. Prav takrat je oče odprl veke, s pogledom v praznem okviru vrat, nakar je počasi premaknil pogled do mene. Čeprav je bil pogled steklen, je bil vendarle nenavadno živ, in če zdaj pomislim, se mi zdi, da je bil v njem prvi hip radosten pozdrav: O, sin! — in če ne bi bilo med nama nekaj desetletij odtujevanja, bi pohitel zdaj k postelji . . . in bilo bi nama hudo, kot le more biti v življenju hudo, in obenem bi nama nekje najgloblje v dušah odleglo, kolikor pač lahko v življenju odleže . . . ampak ostal sem nepremičen sredi sobe, brez misli in brez čustva, kakor v nekem nemem pričakovanju nevem česa, in medtem je očetovo zeleno modro zrklo povsem osteklenelo in če poskušam zdaj razumeti ta pogled, bi rekel, da ga je presinilo spoznanje, da je nepreklicno zamujeno, na vse veke zamujeno, izgubljeno . . . Samo rahel vzgib je bil, komaj opazen trzaj spodnje blede oranžne ustnice in neznanski napor, pa grozljivo spoznanje, da ne zmore več niti glasu, da se mu je pretrgala poslednja nitka, upanje, ki veže človeka s človekom — ne koraka več, ne giba več, ne besede več, samo oči še, samo še široko razprt steklen modro zelen pogled v prazno me je spremljal do praga, čez prag, ko sem odhajal, da, odhajal prav tako brez misli, brez čustva, kot sem prihitel, da bi čimprej spet odhitel, ne da bi kaj razumel, niti tega ne, da je očetov zadnji pogled, njegovo slovo, v katerem je oče spregledal vse svoje življenje in življenje svojega zakona in življenja nas otrok in je zdaj razumel, česar ni razumel vse življenje, in se mu je vtem duša očistila, da je bila spet otroška in čista in taka, kot na začetku poti, pa da bi rad nekemu, najrajši svojemu sinu, vse to sporočil, zapustil v dediščino, in spokojno odložil pezo življenja in hkrati odrešil te peze tudi sina in slehernega, ki bi njegovo sporočilo slišal in sprejel . . .

Pa mi še na kraj pameti ni prišlo, kaj se dogaja, odhitel sem v sončno, pobožično zimsko, snežno dopoldne, resda še zmerom mlad in zdravnan, vendar v duši globoko upognjen pod bremenom, ki mu še nisem spregledal ne obsega ne pomena.

Očetov zadnji pogled me je pekel v dno duše vse do ponovnega srečanja, to pa se je zgodilo šele čez mnogo let, potem ko so me našli sredi ceste nezavestnega in me pripeljali na urgentni oddelek. Zgodilo se je jesensko noč, po novembrskih praznikih, ko sem se vračal z brezciljnega po-

hajkovanja, potem ko se mi je vendarle posrečilo, da sem spravil one-moglo staro teto Lino iz bolnišnice v Dom upokojencev na V. Avtomobil z oslepljujočimi obločnicami me je pregnal s pločnika in me toliko časa gnal z enega konca ceste na drug konec, dokler me ni povozil. Ko sem se zavedel, sem se vsega spominjal zelo medlo, tako da si z mojimi podatki policija ni mogla dosti pomagati, še znamke avtomobila nisem vedel povedati, kaj šele številko. Sicer pa je bilo tisto jesen takih primerov več, nato so kar na lepem prenehali in se je objestnej ali norec ali kdorkoli že mirno spet vrnil v svoje vsakdanje spodobno, družinsko, lahko celo zelo ugledno življenje.

In ko leta in leta nisem mogel odvrniti od sebe tistega pogleda, obenem pa vedel, da ne morem pri tem nič spremeniti, in se z bolečino zavedal celo tega, da očetovo zemeljsko slovo ne bi bilo bistveno drugačno, tudi če bi prišlo kdaj pozneje, ker bi bile pač okoliščine enake, sem po spominu iskal kaj podobnega tistemu očetovemu pogledu in se spomnil oči, ki so se zazrle vame nekoč med vojno — čeprav je bilo takrat in je še zmeraj takih oči in pogledov po svetu nešteto.

Bilo je pred jesenjo štirinštiridesetega, ko so iz doline navalili na Kalnik ustaši. Naše strojnice so jih zavrnile in borci so nekega ustaša ujeli. Ranjenega v nogo so naložili na lojtrnik in ga tako kleččega na senu, apnenega obraza in od strahu izbuljenih, preskakujočih oči pripeljali v hribovsko vas. Mlado in staro, moško in žensko, vojaško in civilno, matere z dojenčki, vse se je zgrnilo okoli voza, da bi si ogledalo ujetega sovražnika. Povsem razumem — črna uniforma in črna kapa z belo mrtvaško glavo sta branili, da bi kdorkoli izmed nas lahko odkril kaj človeškega na njem. Bil je brez šarže in naj je bil še tako preprost človek, morda nepismen in neuk, omejen in brez osebne krivde — nanj se je zgrnilo maščevanje in sovraštvo za vse ljudi, odgnane v taborišča in pobite, za vse požgane vasi, da, za vso svetovno vojno. Strgali bi ga na kosce, če ga ne bi nekaj borcev ubranilo . . . Naslednjega dne navsezgodaj so ustaši spet navalili, zdaj od več strani. Strojnice so jih le toliko zadrževale, da smo pospravili svoje stvari in se pripravili za umik po globokem jarku, ki vanj ustaši še niso prodrli. Že so bili pri prvih hišah, že jih je zajel plamen, živina je ponorela, vaščani so brezglavo tekali, reševali, ne da bi prav vedeli, kaj naj rešujejo, sebe ali imetje, in kam. Med begom skozi vas sem pritekkel mimo neke drvarnice ali kaj je že bilo, ograjeno je bilo z ozkimi latami, in za njimi sem zagledal ustaša, kot ujeta zver v kletki, brez kape, črnih zlepljenih las. Samo to sem videl, da kleči na tleh, kot včeraj na vozu, nagibal se je naprej, njegove oči pa . . . šel sem mimo, stekleni, blazni lesk njegovih oči pa je šel z menoj in še zdaj ga nosim delček v sebi, čeprav je bil ustaš in sovražnik in mogoče res morilec in požigalec. Ali pa tudi ne.

Mogoče sem imel take oči tudi jaz, ko me je preganjal tisto poletno noč neki zlikovec za volanom s pločnika.

Kar pa se očeta tiče, je že nekaj ur po mojem obisku vsa preplašena pritekla k meni na dom sestra Zvezdica, češ da je oče umrl. Brž sem se

odpravil in našel očeta prav takega kot prej, negibnega, le da z zaprtimi očmi. Nisem verjel, sploh nisem mogel verjeti, da bi bil mrtev. Za moje oči je bil isti kot prej, se pravi živ, ker človek za dokaz nekega spremenjenega stanja pričakuje zunanjih znamenj. Obsedeli smo v kuhinji in rahlo nestrpno čakali, ali se ne bo kaj samo od sebe premaknilo, uredilo. Nikomur ni prišlo na misel, da mogoče le še ni prepozno, da bi se dalo očetu mogoče le še pomagati. Nihče ni potočil solze za njim. Nihče se mu tudi ni približal. Bilo je nekako tako, kakor da smo ga že zdavnaj sami obsodili na samotno smrt in da se je zdaj to samó dopolnilo. Celó neka lahkotnost nas je obhajala, kot da je z očetovo smrtjo odpadlo nekaj, kar je tako že odmrlo in bilo odveč, brez deleža v življenju, le nadležne dolžnosti in obzire nam je še nalagalo.

Pa je kot ponavadi privihral Zvezdičin mož, človek, ki ga je zaneslo v ta družinski blodnjak in ga je po vsem videzu veselilo, da lahko v njem odigra pomembno, celo razrešilno vlogo. Takoj se je lotil zadeve od prave strani. Ročen, kakor je bil, je pobrskal po predalu v kredenci, našel napol obledelo ogledalce v oguljenem rdečem kartonskem okviru in mi kar nekam veseljaško, pavlihovsko pomignil, naj grem z njim. In sva šla v spalnico in moj ljubi svak se je strokovnjaško, kot da je to njegov poklic, sklonil očetu nad glavo in mu pred rahlo odprta usta nastavil ogledalce. Nekaj trenutkov je počakal, se zravnal, pogledal ogledalce, ga pokazal še meni, se zmrdnil in odmajal z glavo. Meni pa vsa ta procedura za čudo ni pomenila nič. Zame je bil oče še zmeraj to kot prej, nič se ni spremenilo. Nobenega novega odtenka v odnosu do njega, nobenega vzgiba v duši nisem zaznal. Prav tako negibni sta ostali mati in sestra, ko sva se vrnila v kuhinjo in je svak lahkotno, kot da bi povedal novico z ulice, povedal: »Gotov je.« Čez čas pa se je mati le vznemirila in za njo še hčerka. Zgrabil ju je preplah. Soprog ali oče gor ali dol — smrt je bila v hiši. Smrt. Edina misel, ki ju je prešinila, je bila misel na beg pred prisotnostjo smrti. Ne dovoliti smrti stika s seboj. Umakniti se ji, če je že ona tako nesramna, da se drzne približati, se ugnezditi med žive.

Mati je začela z rokama v slepo nekaj iskati okoli sebe, kakor da bi se hotela s čim ogrniti, za njo se je dvignila s stola še hči, medtem ko sem bil sam prisoten le prostorsko, kot kak predmet. Za svaka pa je bila nova priložnost, da se z njemu lastno podjetnostjo, lahkotnostjo in ustrežljivostjo loti zadeve spet s prave strani in se izkaže kot človek, ki vse ve, vse zna in vse lahko uredi. »Bom uredil,« je rekel in mati je odgovorila s skrhanim glasom: »Prosim.« In čez hip še bolj skrhanó: »Kaj pa medve?« Takrat se je v meni zganilo nekaj kot sočutje, usmiljenje: »Pridita k meni.« In tako smo odšli iz stanovanja, vanj skrbno zaklenili smrt, svak je šel urejat vse potrebno, da se odstrani smrt iz naše bližine, mater in sestro pa sva z ženo kot nekaj samo po sebi umevnega sprejela pod streho za ves čas do pogreba in še za nekaj dni, da je imela smrt dovolj časa pobrati za seboj, če je kaj pozabila. Le toliko sta prišli, da sta odprli vsa okna in omare, očetove stvari pa pospravil v zaboj, da bosta kaj iztržili zanje, ko bo spet prišla jajčarica s Hrvaškega.

Pogreb je bil spodoben, meščanski, z mnogimi sorodniki v črnem in razkošnimi vencí. Mati si je otirala solze, sestra Neda, ki je sicer zmeraj živela v senci starševske ljubezni, je solze v resnični žalosti za očetom zadrževala. Zvezdica pa se je začela hipoma, ko so jele padati na krsto prve grude, v nezadržnem »joj, prejoj« trgati možu iz rok, da bi skočila v jamo; soprog jo je zadrževal in odvrlekel od groba — kako bi pa bilo, če bi jo izpustili, ona pa potem ne bi skočila v jamo; saj takšen izbruh ni izraz žalosti ob izgubi človeka, ne izraz ljubezni, marveč le obup zavoljo nečesa povsem drugega, za vselej izgubljenega, nepopravljivega — za človeškimi razmerji, ki so se nekoč zdavnaj (da se tega nesrečnik niti sam ne spominja več) skrhalí, za mladostjo, ki je ni bilo, za življenjem, ki se je iztirilo in si samó še na vso moč prizadeva, da bi ohranilo zunanji videz neke človeške normalnosti.

Po sestrinem izbruhu je šlo čez pogrebce kot lahen piš. Minila jih je še tista resnoba, ki spremlja kljub vsej navlaki spogledovanja, opravljanja, radovednosti sleherno pogrebno ceremonijo. Začeli so se razhajati in komaj čakali, da se toliko oddaljijo, da se bodo lahko začeli o dogodku pogovarjati.

Meni pa je še najbolj ostal v spominu kot protiutež vsemu, kar je bilo slovesno črnega in dolžnostno žalostnega, stavec v ponošeni obleki, ki je ves čas zadnji šepal za sprevodom in mi kot zadnji prišel izreči sožalje. Predstavil se je: »Z očetom sva skupaj delala pri pošti. Bil je šef, jaz pa samo služitelj, ampak bil je dober človek.«

Kakor sem bil vse te dni do matere in sestre uslužen, sem tudi po pogrebu povabil sorodnike, bilo jih je kakih dvajset, na pogrebščino v imenitno restavracijo na Razgledišču nad Mestom. Dobili smo posebno sobo, si naročili jedi in zalivali po izbiri. Bil pa je to zadnji tak sorodniški zbor. Pod tenko skorjo sorodniškega razumevanja in spoštovanja so bile razpoke, kakršne povzročajo potresi desete stopnje. In takrat se je meni kot vsem drugim zdelo povsem v redu, da se pokojnika z ničimer nismo spominjali, da mu nismo namenili ne stola ne nalitega kozarca vina, kakor je pri nekaterih narodih z »zaostalo kulturo« še zdaj navada. Z ničimer ni bil prisoten med nami, ne v čustvih ne v mislih, še v anekdotah ne. Bil je resnično mrtev. Mi pa smo bili dobre volje, nekam čudno nam je odleglo, kot bi se v resnici znebili najtežjega bremena našega življenja.